

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מטות מסעי, תשס"ט
מספר 818מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מדוע הותר לאב להפר את נדרי בְּתוֹ וּלְבַעַל לְהַפְרֹת אֶת נְדָרֵי אִשְׁתּוֹ?

יש בתורה חוקים הנוגעים לנדרים, אך אין הם מציינים חד-משמעית שמותר לאישה לנדור נדר.¹ רק במדבר ל:ד-טז מובאים כללים ברורים לנדרי נשים, ואפשר לסכמם כך: (א) מותר לכל אישה לנדור נדר בכל זמן ובכל מקום; (ב) נדרה של אישה תקף כנדרו של גבר; (ג) אפילו כאשר האישה כפופה למרותו של גבר, אין היא נדרשת לקבל את רשותו או להודיעו על רצונה; (ד) בנסיבות מסוימות אב רשאי להפר את נדרה של בתו ובעל רשאי להפר את נדרה של אשתו.

חוקים אלה קובעים אפוא שמחד-גיסא אישה רשאית לנדור נדרים ככל העולה על רוחה, ומאידך-גיסא רשות זו מוגבלת על ידי סמכותם של האב או הבעל להפר את נדרה בנסיבות מסוימות המוגדרות בכירור, כאשר היא ברשותם.

הפרת נדר מתערבת בקשר הדתי-אינטימי, בעל הצביון הרציני-חגיגי, שנוצר בין בעל הנדר ובין ה'. מדוע החוק המקראי מקנה סמכות לאב להפר את נדרי בתו הרווקה ולבעל להפר את נדריה של אשתו? פרשנים וחוקרים הציעו הצעות שונות ולא נוכל לפרטן כאן. אנו מבקשים להציע שבמתן זכות להפר את נדרי האישה ניתנת מידת-מה של סמכות לפקח ולשלוט על חייהן הדתיים של הנשים הסמוכות על שולחן המפר – הבעל או האב, כנראה משום שעל ידי זה מתאפשר להם למנוע התנהגות בלתי נאותה מצד האישה בין כתלי הבית, כל שכן בפומבי. אנסה לבסס הצעה זו על מאפייניו העיקריים של הנדר במקרא בכל הנוגע לעניינינו, ועל הפעילות הדתית של האישה בישראל.

אף שהנדר הוא תמיד לה', אין חובה לנדור אותו בבית המקדש דווקא או במקום תפילה אחר. וחרף חשיבותו ומשמעותו הדתית של הנדר, אין צורך בנוכחותו של כוהן או של מישהו אחר המשמש בקודש לשם הדרכת הנודר או לפיקוח על הדרך שבה הוא מקבל עליו את חובת הנדר. פירוש הדבר שלמרות האמונה שבאמצעות נדרו יוצר האדם קשר ישיר עם אלוקיו ואפילו מתקרב לקדושה, התורה מאפשרת לכל נודר – גבר או אישה – מידה רבה של חירות אישית.

מי שנודר נדר שרוי בדרך כלל במצב דרמטי שבו הוא זקוק נואשות לעזרת שמים. הנדר הוא ניסיון להיחלץ ממצוקה או ממצבים מסוכנים. ואף כי המקרא אינו מטיל מגבלות של מקום ושל אופן נדירת נדרים, הרי הוא קובע דרישות חמורות לקיומם.² נדר הכרוך בהעלאת קרבן יש לשלמו בבית המקדש, ונהוג היה לעשות זאת בעיקר באחד משלושת הרגלים. ככל הנראה נדירת נדר הייתה מנהג רווח בישראל, ובני ישראל הוזהרו להקפיד על מוצא פיהם ועל תשלום נדריהם, שכן הפרת נדרים עלולה לגרום פורענות (ראו דב' כג: כב-כד; קה' ה: א-1).

למרות האזהרות החמורות, הגבלה על עצם הנדר אשר יש בה משום התערבות בפעילות הדתית של היחיד היוזם הוטלה על הנשים בלבד. וכל כך למה? על מנת להסביר זאת אציג כמה מסקנות הנוגעות לפעילות הדתית של נשים בתקופת המקרא:³

¹ כמה מקורות מקראיים מעידים על נשים הנודרות נדר: שמ' לה: כב; שמ"א א:יא; דב' כג: יט (זונה); משלי ז: יד; לא: ב.

² דב' כג: כב-כד; קהלת ה: ג-ה.

³ ראו למשל: Julian Pitt-Rivers, *The Fate of Shechem* (Cambridge 1977) pp. 113-125, 181-182; Carol Meyers, *Discovering Eve* (New York 1988) esp. 122-164; Phyllis Bird, "Israelite Religion and the Faith of Israel's Daughters: Reflections on Gender and Religious Definition," in David Jobling et al., eds., *The Bible and the Politics of Exegesis: Essays in Honor of Norman K. Gottwald on His Sixty-Fifth Birthday* (Cleveland, Ohio 1991) pp. 97-108.

א. בדרך כלל נשים לא עסקו בפעילות דתית אינטנסיבית בקהילה, כלומר עם גברים, אלא תחמו אותה למסגרת הבית; המרחב שנועד להן בחברה הפטריארכלית.
 ב. פעילותן הדתית התנהלה במסגרת אישית, בין בנפרד בין עם נשים אחרות.
 ג. לא הוטל עליהן כל פיקוח דתי פורמלי, אפילו לא מצד הגברים שעמדו בראש בית האב והנשים היו כפופות לסמכותם מבחינה משפטית.

ד. הפעילות התמקדה בתחומים הקרובים לאישה מבחינה רגשית או תאמו את צרכיה, כגון טקסי לידה או מנהגי קבורה ואבלות, או בעניינים שלא נחשבו חלק מהדת הפורמלית – או אפילו יצאו נגדה – בייחוד בכל הנוגע למאגיה או למגע מיני אסור על-פי הדת הרשמית.

על סמך מכלול המאפיינים של הפעילות הדתית במגזר הנשי ושל הנדר המקראי אפשר להציע שהסמכות שהוקנתה לאב או לבעל להפר נדרים, נועדה לאזן את נטייתן של נשים להרבות בנדירות נדרים, לעתים אף בפזיזות. כאמור, חוקי הנדרים אפשרו לנשים מרחב פעולה לנדור נדר כל אימת שתחפוצנה ובכל מקום שהוא ללא פיקוח רשמי שיצור את צעדיהן. סמכות האב או הבעל להפר את נדרי האישה שימשה אמצעי מרסן המציב גבולות לאוטונומיה זו.

עוד עלינו להביא בחשבון את מצבו הרגשי של מי שניעור בו הצורך לנדור נדר. אישה שגמלה בלבה ההחלטה לנדור נדר היא בדרך כלל במצב נפשי או פיזי קשה, או שרצונה להשתמש בנדר על מנת לתת ביטוי לחסידותה, שכן הנדר מאפשר לה לבקש את קרבתו של אלוקים. הואיל והנדר הוא אקט של התקרבות לאלוקים ביזמה אישית במקום ובזמן שבוחר היחיד לעשותו ללא תלות בפיקוח מצד רשויות, הרי אפשר שהנדר יעורר קשיים. למשל, בעקבות הנדר עשויה האישה להיות עסוקה בעניינים החשובים בעיניה, כגון תפילה או השתהות במקום תפילה, ואז עלולה היא להתרשל במילוי חובותיה כלפי עצמה, כלפי בעלה וכלפי משק הבית, וכך להזניח את ההיגיינה הכללית והאישית שלה, להימנע מיחסי מין או לדחות את עבודתה בבית ובשדה. יתרה מזו – יש חשש שהנדר שביקשה לנדור יהיה בעל צביון כופרני⁴ ולבסוף – תשלום הנדר עלול להיות כרוך בהוצאה כספית גדולה.

כאמור, חוקי הנדרים הגבילו את חופש הפולחן של הבת או הרעיה בתחום זה, אך משעה שאישה נדרה את הנדר וניתן לו תוקף מחייב, מוטלת עליה חובה קדושה לעמוד בדיבורה ולקיים את הנדר שהתחייבה לו. ההגבלה האמורה מוצאת ביטוייה במרחב הפעולה שניתן לאב או לבעל לבטל את הנדר (ל:ד-יז), כל זמן שהם עושים כן מיד כשהגיע לאוזניהם דבר הנדר. האב או הבעל פטורים אפילו מלנמק את החלטתם להפר את הנדר. מתקבל על הדעת שהתורה ביקשה לאפשר להם להפר נדר שנראה בעייתי, אך בזה נכפפת פעילותה הדתית של האישה למידה מסוימת של פיקוח. הצורך בפיקוח על פעילותה הדתית של האישה מתחוויר כאשר נותנים את הדעת לכך שמאחר והבת או הרעיה אינן זקוקות לרשות מהאב או מהבעל לנדור את נדרן ואף אינן נדרשות להודיע להם על דבר הנדר שנדרו, בעלת הנדר יכולה לחפות על נדרה. בייחוד מי שנודרת להימנע מלעשות דברים מסוימים או מקבלת עליה למלא חובות דתיות מסוימות שאינן כרוכות בהוצאות כספיות מצד האב או הבעל. במקרה כזה ייתכן שדבר הנדר יישמר בסוד או ייודע לאב או לבעל זמן רב לאחר מעשה, בין מפי אחרים בין בדרך של הסקת מסקנות מהתנהגותה של בעלת הנדר. מהעובדה שהתורה אינה מונעת מהאישה מלנדור נדר ואינה דורשת שמלכתחילה עליה לקבל רשות או להודיע על כוונתה, ניתן להסיק שהתורה מבקשת לאפשר לאישה לעמוד לפני אלוקים בכל מקום, יהא אשר יהא, כמו הגבר, ולנדור את נדרה ללא מתווכים גם ללא עדים. נראה אפוא שהסמכות שהוקנתה לאב ולבעל להפר נדרים נועדה לא למניעת עצם הזכות מהאישה לנדור נדרים, אלא לפיקוח מסוים בנסיבות המצדיקות זאת.

פרופ' יוסף פליישמן
 המחלקה לתנ"ך

⁴ ראו למשל נדרי נשים המוזכרים בירמ' מד:כה.